

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 45 Volume: 9 Issue: 45

Ağustos 2016 August 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

BİZANS DONANMASINA İLİŞKİN BAZI TERİMLER SOME TERMS ABOUT BYZANTINE NAVY

Kenan BEŞALTI*

Öz

Ülkemizde son yıllarda sualtı ve denizcilik araştırmaları ivme kazanmıştır. Ülkemiz kıyılarında yapılan sualtı araştırmalarında ve Yenikapı kazılarında Bizans denizciliğine ilişkin pek çok buluntu ve batık tespit edilmiştir. Bu bulguların büyük bir kısmı ticari denizcilikle ilgilidir. Bizans donanmasına ilişkin, sadece Yenikapı batıkları arasındaki iki askeri gemi kalıntısı mevcuttur. Her alanda olduğu gibi denizcilik araştırmalarında da terminolojinin önemi çok büyüktür. Bazı tarihi kaynaklardan Bizans donanmasına ilişkin terimleri öğrenebilmekteyiz. Bunlardan birincisi İmparator VI. Leon'a ait *Taktikon* isimli eserin içerisinde, donanmaya ilişkin bilgilerin verildiği *Naumachika* başlıklı bölümdür. Bir diğeri ise İmparator VII. Konstantinos Porphyrogennetos tarafından yazılan *De Caerimoniis* (Törenler) isimli kaynağın bazı bölümleridir. Bu çalışmada, her iki tarihi kaynakta yer alan ve donanmaya ilişkin olan bazı terimlerin Türkçe açıklamalarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bizans, Denizcilik, Donanma, Sualtı, Terminoloji.

Abstract

In our country, it grows underwater and maritime research in recent years. Many finds and shipwrecks have been determined relating to the Byzantine seamanship in Yenikapı excavation and underwater research done in our country's coast. A large part of these findings relating to commercial shipping. There are the remains of two ships belonging to the Byzantine navy only. As in each field, the importance of terminology is very large in maritime research. We learn Byzantine navy's terms from some historical sources. The first of these is the section titled *Naumachika* in the work *Taktikon* of Emperor Leon VI, which gives information about the navy. Another of these are some sections of the source *De Caerimoniis* written by Emperor Konstantinos Porphyrogennetos VII. In this work there are Turkish explanations of some naval terms that are mentioned in both historical sources.

Keywords: Byzantine, Seamanship, Navy, Underwater, Terminology.

1. Giriş

Antik çağlardan bugüne gelişen medeniyet seviyesinde Akdeniz uygarlıklarının katkısı yadsınamaz. Akdeniz'in etrafında sıralanmış her bir uygarlık Akdeniz kültürünün ve Akdenizli yaşam biçiminin oluşmasına katkı sağlamıştır. Akdeniz toplumlarının başlıca özelliklerinden biri de şu veya bu oranda denizcilik ile ilgilenmiş ve denizciliğe katkı sağlamış olmalarıdır. Antik çağ denizciliğine damga vuran Fenikelilerden bu yana gelişen ve kısmen dönüşen denizciliğin belirleyici aktörlerinden biri de şüphesiz Bizanslılar olmuşlardır. Bugün yapılan denizcilik ve sualtı araştırmalarında Bizans dönemine ait olduğu anlaşılan birçok somut kalıntı tespit edilmiştir (Günsenin, 1996: 357-373; Doorninck, 1997: 69-471; Günsenin, 2010: 107-108; Aslan, 2015: 101-123; Kocabaş, 2015: 5-38). Batık alanları içerisinde tespit edilen gemi kalıntıları, amphoralar, çapalar vb. buluntular, dönemin denizciliği hakkında bize bilgiler sunmaktadır. İstanbul'da Yenikapı metro çalışmaları sırasında tespit edilen ve açığa çıkarılan batıklar, Bizans denizciliğinin anlaşılması açısından muazzam bir bilgi kaynağı olmuştur. Yenikapı ve ülkemiz karasularında yapılan çalışmalarda tespit edilen buluntular üzerinde yapılan değerlendirmeler, bu buluntuların büyük oranda dönemin ticaret gemilerine ait olduğunu ortaya koymaktadır. Doğu Akdeniz havzasına yüzyıllarca egemen olmuş Bizanslıların bölge ticaretine de hakim olması şaşırtıcı değildir. Ancak yine aynı sebepten dolayı ortaya çıkan şaşırtıcı bir durum ise bölgenin süper gücü olan Bizans İmparatorluğunun donanmasına ait herhangi bir buluntuya rastlanmamış olmasıdır. Kaynaklar, Bizanslıların Akdeniz'de özellikle de Araplarla çeşitli deniz savaşları yaptıklarından bahsetse de (Atçeken, 2005: 22; Uçar, 2007: 108; Apak, 2009: 107; Tokuş, 2014: 28; Bilgin, 2014: 10; Ostrogorsky, 2015: 116-240) var olduğu anlaşılan bu büyük donanmaya ait kalıntıların henüz bulunamayışı, Bizans denizciliği konusunda büyük bir boşluğun oluşmasına sebep olmaktadır. Bu konuda belki de tek istisna Yenikapı batıkları arasında yer alan iki askeri gemi batığıdır (Kocabaş, 2012: 40). Ancak bu batıklar üzerinde kapsamlı ve özel bir çalışmanın yapılmasıyla beraber nitelikleri tam olarak anlaşılacaktır.

Bu durumun aksine, Bizans donanması ile ilgili bazı tarihi kaynaklar bize oldukça önemli bilgiler sunmaktadır. Bunlardan birincisi İmparator VI. Leon'a ait *Taktikon* isimli askeri kaynağın içerisinde,

* Kültür ve Turizm Bakanlığı Sanat Tarihçisi.

Selçuk Üniversitesi Sualtı Arkeolojisi Yüksek Lisans Öğrencisi, kenanbesalti@gmail.com

donanmaya ilişkin bilgilerin verildiği *Naumachika* başlıklı bölümdür. Bir diğeri ise İmparator VII. Konstantinos Porphyrogennetos tarafından yazılan *De Caerimoniis* (Törenler) isimli kaynağın ilgili bölümleridir. Her iki kaynakta da Bizans donanmasına ilişkin eşsiz bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler sayesinde, yapılan araştırmalarda tespit edilen ve edilecek somut buluntu/kalıntıların doğru tanımlanması ve değerlendirilmesi mümkün olabilecektir.

Bu çalışmada, Bizans denizciliğinin önemli bir parçası olan donanmaya ilişkin, birinci elden kaynaklarda zikredilen terimlerin anlamlarına yer verilerek ülkemizde yapılacak denizcilik araştırmalarında kullanılacak dilin daha sağlıklı bir zemin üzerine oturtulmasına katkı sağlanması hedeflenmektedir. Bizans donanmasına ilişkin tüm terimlerin dilimizdeki karşılıklarına ilişkin çalışmaların süreç içerisinde yapılarak bu açığın olabildiğince kapatılması, Bizans denizciliği konusunda ülkemizde yapılan çalışmaların uluslararası alandaki saygınlığını da olumlu etkileyecektir.

2. İmparator VI. Leon

886-912 yılları arasında Bizans tahtında kalan VI. Leon, "Makedonya Hanedanlığı" olarak bilinen sülaleye tabidir. Hanedanın kurucusu I. Basileios'un kökeni, Makedonya'ya yerleşmiş Ermeni bir aileydi: hanedana verilmiş olan, alışılmış, ama aslında tam olarak doğru olmayan "Makedonya" hanedanı adının nedeni budur (Lemerle, 1994: 77). Araplara karşı yapılan seferler VI. Leon zamanında genellikle tesirsiz oldu. Doğu sınırında yaşanan mücadelelerde bazen Araplar, bazen ise Bizanslılar galip geldiler (Vasiliev, 1943: 386). Akdeniz ve Ege'ye hakim olmaya başlayan Araplarla yapılan ve temel unsurunu donanmanın oluşturduğu deniz savaşları ise konumuz açısından önem taşımaktadır. Bunlardan birincisi, İstanbul'dan sonra Bizans devletinin en önemli ve en zengin şehri olan Selanik'in 904 yılında Arap donanmasının 3 günlük kuşatması sonucu Arapların eline düşmesidir (Ostrogorsky, 2015: 240). 905'te Ege denizinde başarılar kazanan Himerios, 907'de Kıbrıs'a çıkarma yaparak buradan Suriye sahilinde bulunan Lazkiye'yi ele geçirdi. Bir diğer önemli donanma faaliyeti ise 911 yılında gerçekleştirilen Girit seferidir. Himerios komutasındaki büyük bir donanmayla gerçekleştirilen sefer ağır bir başarısızlığa uğradı. Bu seferden dönen mağlup Bizans donanması, yine Trablus emiri mühtedi Leon ve Daminianos tarafından baskına uğrayarak imha oldu (Ostrogorsky, 2015: 240-241). Girit seferi ile ilgili detaylı bilgiler, VII. Konstantinos Porphyrogennetos tarafından yazılan *De Caerimoniis* isimli kitapta mevcuttur.

VI. Leon "hakim, bilge" lakabıyla (sophos) bilinen bir imparator olup farklı alanlarla ilgili birçok eser oluşturmuştur. Bunlar arasında 6 cilt ve 60 kitaba ayrılan *Basilika (İmparator Kanunları)*, 113 Emirnameden oluşan *Novella*'lar (Ostogorsky, 2015: 227-228), kısmen VI. Leon dönemine ait olduğu kabul edilen ve ticari konuları içeren *Eparkhos'lar Kitabı*, savaş sanatı ile ilgili ünlü eseri *Taktikon* sayılabilir (Ostogorsky, 2015: 201-202). Sefer organizasyonları hakkında bilgiler içeren ve İmparator Mavrikios'a atfedilen *Strategikon* kitabında yer alan bazı bilgileri içerdiği anlaşılan (Bozalioğlu, 2014: 228) *Taktikon*, *Strategikon*'dan farklı olarak donanma ile ilgili çok geniş bilgileri de içermektedir.

3. İmparator VII. Konstantinos Porphyrogennetos

VI. Leon'un oğlu VII. Konstantinos Porphyrogennetos (913-959) devlet işlerine biraz uzak kalmış ve zamanının önemli bir kısmını edebiyata ayırmıştır. Ülkenin idaresini aynı zamanda kayınpederi olan amiral Romen Lakapen'in eline bıraktı (919-944); 944'te, Romen Lakapen'in oğulları, babalarını istifa etmeye ve bir manastıra çekilmeye zorladılar ve kendilerini imparator ilân ettirdiler. Bunlar 945'te VII. Konstantinos Porphyrogennetos tarafından tahttan indirildiler. Bu imparator 945'ten 959'a kadar yalnız başına saltanat sürdü (Vasiliev, 1943: 381). VII. Konstantinos Porphyrogennetos döneminde yaşanan en önemli deniz hareketliliği Girit üzerine yapılan seferdir. 949 yılında donanma komutanı Konstantinos Gongylas tarafından Girit'e yapılan saldırı da Gongylas'ın kabiliyetsizliği sebebiyle sonuçsuz kaldı (Bilgin, 2014: 10). Şehri 904'te Araplar adına zaptetmiş olan mühtedi korsan Trabluslu Leon, 917'de, Bizans donanması tarafından Limni'de yenilgiye uğratıldı (Vasiliev, 1943: 388).

VII. Konstantinos Porphyrogennetos'un eserleri bütün devirler için Bizans kaynaklarının en önemlilerindedir. Thema'ları konu alan *De Thematibus* daha eski kaynaklardan da yararlanılarak oluşturulmuş, Bizans eyaletlerinin tarihi ve coğrafi tasvirine ilişkindir. *De Administrando Imperio* ise Bizans devletinin ilişki kurduğu ülkeler ve halklar ile ilgili bilgiler içermektedir. Tarihi ve arkeolojik açıdan ise gerçek bir hazine değer taşıyan eser Törenler Kitabı olarak da bilinen *De Caerimoniis Aulae Byzantine* isimli kaynaktır. İmparatorun yine bir diğer özel eseri ise dönemin ziraati ile ilgili bir el kitabı niteliğindeki *Geoponika*'dır (Ostrogorsky, 2015: 200-202). *De Caerimoniis Aulae Byzantine* konumuz açısından özellikle önemlidir: VI. Leon döneminde 911 yılında ve kendi hükümdarlığında 949 yılında gerçekleştirilen Girit seferleriyle ilgili eşsiz bilgiler içermektedir.

4. Terimler

Belirtildiği üzere; Bizans Donanmasına ait bilgiler içeren kaynaklardan biri VI. Leon'un *Taktikon*'unda donanmayla ilgili *Naumachika* bölümüdür. Diğer de İmparator VII. Konstantinos Porphyrogennetos tarafından yazılan *De Caerimoniis* (Törenler) kitabının ilgili bölümleridir. Söz edilen tarihi

belgelerin her ikisi de, İngilizceye çevrilmiş olup John H. Pryor ve Elizabeth M. Jeffreys tarafından yazılan ve 2006 yılında basılan "Age Of Dromon" isimli kitabın sonunda ek olarak yayınlanmıştır. 484.-519. sayfalar arasında *Naumachika*, 547.-570. sayfalar arasında ise *De Caerimoniis*'in içerisinde, 911 ve 949 yıllarında yapılan Girit Seferleri ile ilgili bilgileri içeren bölümlerin transkripsiyonları yer almaktadır. Ancak bu metinlerde yer alan bazı terimler İngilizceye çevrilememiş ve açıklanamamıştır. Herhangi bir yanlışlığa sebebiyet vermemek adına, bu tür terimler bu çalışmaya dahil edilmemiştir. Yanı sıra, yine metinlerde yer alan ancak özel olarak denizcilikle ilgili olmayan bazı terimler de kapsam dışında tutulmuştur. Şüphesiz Bizans donanmasıyla ilgili terimler sadece bu çalışmada açıklanmaya çalışılanlarla sınırlı değildir. Ancak bu çalışmanın kapsamı sadece sözkonusu iki tarihi kaynaktan yer alan bazı terimlerin açıklanmasıyla sınırlandırılmıştır.

akatia: Özellikle Karadeniz'e nehirlerden inmek için kullanılan küçük,hafif ve hızlı gemi.

anagokatagonta: Demir almada, halatları dolayıp gemiyi yanaştırmada veya karaya çekmede kullanılan yatay veya dikey mekanizma ve halatı, ırgat.

aplehta: Sefer öncesi donanmanın toplandığı, aynı zamanda lojistik ihtiyaçların giderildiği yerler.

archon: Dromonda bulunan komutan.

armenopoula: Sefere çıkan gemilerin kötü hava koşullarında ihtiyaç duyduklarında kullanabilmeleri için bulundurulmuş yedek yelken bezi.

auchenes: Geminin arka(kıç) kısmında bulunan ve geminin gideceği yönü tayin eden dümen.

chalkisia: Gemilerde yedek olarak bulundurulmuş ve gerektiğinde yelken sisteminde kullanılan yekpare direkler.

chelandia/chelandion: Genellikle, savaş için kullanılacak atları taşıyan, bazen de 110 ile 150 kişilik mürettebatı olan gemi türü.

dromon: Bizans donanmasının belkemiğini oluşturan savaş gemisi. "Hızlı giden" anlamına gelen ve Grekçe "dromou" kökünden türemiş bir terimdir. Bazen tek bir savaş gemisi türü için kullanılan dromon, bazen de genel olarak tüm savaş gemileri için kullanılmıştır. Tarihi kaynaklar, dromonların 100 ile 300 kişilik kapasiteye sahip olduğunu göstermektedir.

droungarioi: Themalarda konuşlu ve "Tümamirallik" olarak adlandırılabilir idari yapı.

droungarios: Bizans donanmasında Tümamiral seviyesindeki rütbeli kişi.

elasiai: Gemideki kürekçilerin her bir sırası.

enkoilia: Geminin güvertesinde kullanılan döşeme keresteleri.

galeai: Gözcülük vb. hizmetler için kullanılan, tek sıra kürekçiye sahip, hızlı ve hafif askeri gemi.

gerania: Dromonların üzerine yerleştirilmiş, kendi etrafında dönebilen ve düşman gemisine zift ya da alevlenen başka maddeleri döküp geri çekilen mekanizma,bir tür mancınık.

hegemon: Donanmada bulunan memurların lideri.

kamakessiderai: Gemide kanca olarak da kullanılan demir çubuklar.

kamelaukion: "Saldırı"komutu için kullanılan, bir direğin ucuna bağlanmış siyah renkli bayrak.

karya: Yelken halatlarının ayarlandığı, içi boş makara pimi.

katakorakes: *Peronianın* gemiye bağlanmasını sağlayan bağlantı elemanı.

kataplous: İskeleye/rıhtıma yanaşma.

kataprosopa: bkz.*peronia*

katartia: Yelken direkleri.

kentarchos: Dromon kaptanı.

kephale: Gemide komut vermeye yarayan, her yöne hareket ettirilebilen,farklı desen,renk ve şekillere sahip olabilen sancak.

kerataria: Direkler üzerinde yelken açmak için yerleştirilmiş yatay direk,seren.

komes: Kumandasında dört ya da beş dromon bulunan komutan.

koumbaria: bkz. *Akatia*

krabatos: Dromonun kıç kısmında *Kentarchosa* ayrılmış yüksekçe yer(fig.3).

kybernetai: Dümenci. Her bir dromonda iki *kybernetai* bulunur ve dönüşümlü olarak görev alırlar. Boşta duran *kybernetai kentarchosa* yardımcı olmakla yükümlüdür.

linaria: *Spongoinin* ucuna takılan keten başlık.

lorikia: Gemide Siphonu kullanan *siphonator* ve dümenci olan *kybernetailerin* giydiği hafif zırh.

mangana/manganon: bkz. *Gerania* kolu.

monereis/monoremes: bkz.*Galeai*

manikelia: Gemilerde yedek olarak bulundurulmuş kürek kolu.

muijai/mues:*Toxobalistrari* kullanılarak düşman gemilerine fırlatılan küçük cisimler.

nautai: Her bir denizci.

navarchos: Donanmada kullanılan bir rütbe, filo komutanı.

ousia: Bazen bir gemi türü, bazen de gemilerden oluşan bir tür filo anlamında kullanılan terim.

pamphylos-pamphyloi: 130 ile 160 kişilik bir mürettebata sahip savaş gemisi türü.

peronia: Gemilerin ön kısmında, su kesim hizasında veya sualtında bulunan, öne doğru çıkıntılı, savaşta düşman gemisini yaralayıp batırmaya yönelik kullanılan mahmuz, bir tür koçbaşı.

phoinikis: bkz. *Kamelaukion*

phortegoi: Savaşacak dromonların fazla yüklerini ve donanmanın ihtiyaçlarını taşıyan yardımcı gemi.

propyra: Düşmana ateş fırlatan Siphonun bir parçası, olasılıkla namlusu.

protokaraboi: bkz. *Kybernetai*

psellia: Yelkenleri kontrol etmek için kullanılan halatların hareketini sağlayan makara.

pseudopation: Savaş gemisinin pruvasında bulunan, hem *siphonu* koruyan hem de onu kullanan askerlerin arkasına saklanarak korunduğu küçük güverte, kasa (fig.3).

sandalion/sandaloi/sandalia: Bir direk, bir yelken, bir dümen ve dört denizciden oluşan küçük gemi, sandal.

schoinia: Küreklerin ıskarmoza sabitlenmesini sağlayan örgü halkalar.

siderabolistika: Geminin bir yerde durmasını sağlamak için denize bırakılan demir çapa.

siderobolia: Çapa zinciri.

siphon: Bizans savaş gemilerinin pruva kısmına yerleştirilen, "Grek Ateşi" olarak bilinen ve suda sönmeyen ateş topunun atılmasını sağlayan, bronzdan yapılmış silah (fig.1). Suriyeli bir mimar olan Kallinikos tarafından keşfedilen ve bugün hala karışımı tam olarak bilinmeyen Grek Ateşi, Bizans donanmasının özellikle Araplar karşısında yüzyıllarca galip gelmesini sağlamış olup ilk kez 678 yılında İstanbul'u kuşatan Emevilerle karşı kullanılmıştır.

siphonator: Siphon'u kullanmakla görevli kişi.

skalodemata: Gemilerin rıhtıma veya iskeleye bağlanmasında kullanılan kalın halat, palamar.

skarmoi: Küreklerin gemiye bağlanması ve sabitlenmesi için kullanılan halka veya yarım ay şeklindeki parça, ıskarmoz.

skevophora: Bir tür yardımcı gemi.

skoutaria: Siphonu ve siphonatoru koruyan demir kalkan.

spartinai: Bir tür halat.

spongoi: Alev fırlatan Siphonun bronz namlusunun içini temizlemeye yarayan bir tür fırça.

strategos: Bizans İmparatorluğunda "eyalet" olarak değerlendirilebilecek idari yapılanma olan themaların ve bu themaların ordusunun yöneticisi, başkomutan.

stratos: Gemideki mürettebat, tayfa.

tourmarchai: Themalarda konuşlu ve "Koramirallik" olarak adlandırılacak idari yapı.

tourmarches: Themaların iki yada üçe bölünmüş bölümlerinin her birinin başında bulunan ve "Koramiral" seviyesindeki kişi.

toxobalistrai: Geminin pruva, kık ve iki yanına yerleştirilmiş, düşman gemilerine çeşitli cisimleri fırlatmaya yarayan silah, bir tür mancınık.

triereis: Üç sıra kürekçiye sahip dromon.

trypemata: Küreklerin geçirildiği oyuklar, lumbar.

xylokastra: Büyük boyutlu dromonların üzerinde, yelken direğinin yanında veya kık kısmında bulunan, özellikle yüksek rütbelilerin içerisinde korunduğu ve gemiyi yönettiği ahşap konstrüksiyon, ahşap kale (fig.2).

zygoi: Kürekçilerin oturduğu çift kişilik oturakların her biri. Bir *elasiaide* 25 *zygoi* bulunurdu.

5.Sonuç

Bizans araştırmaların birer parçası sayılabilecek Bizans Mimarisi, Bizans Resim Sanatı, Bizans El Sanatları gibi alanlara ilişkin sayısız kazı, araştırma ve yayın çalışması mevcuttur. Bu çalışmalarda, o alana özgü olan ve kabul gören bir terminoloji kullanılmaktadır. Terminoloji sayesinde bilimsel ve teknik iletişim sağlanmakta ve bilgi sunumu yapılmaktadır. Bizans denizciliği ile ilgili ise ülkemizde henüz bir terminolojinin yerleşmediği, yapılan sınırlı sayıda yayın çalışmalarında denizcilik terimlerinin pek kullanılmadığı görülmektedir. Yukarıda açıklamalarına yer verilen terimlerin Bizans denizciliği ile ilgili yapılacak çalışmalarda göz önünde bulundurulması, çalışmalarda ortak bir terminolojinin yakalanması ve çalışmaların kendine özgü bir dille sunulabilmesi için büyük önem taşımaktadır.

Fig.1 Siphon ve Siphonator (Skylitzes Elyazmasından).

Fig.2 Xylokastra (Skylitzes Elyazmasından).

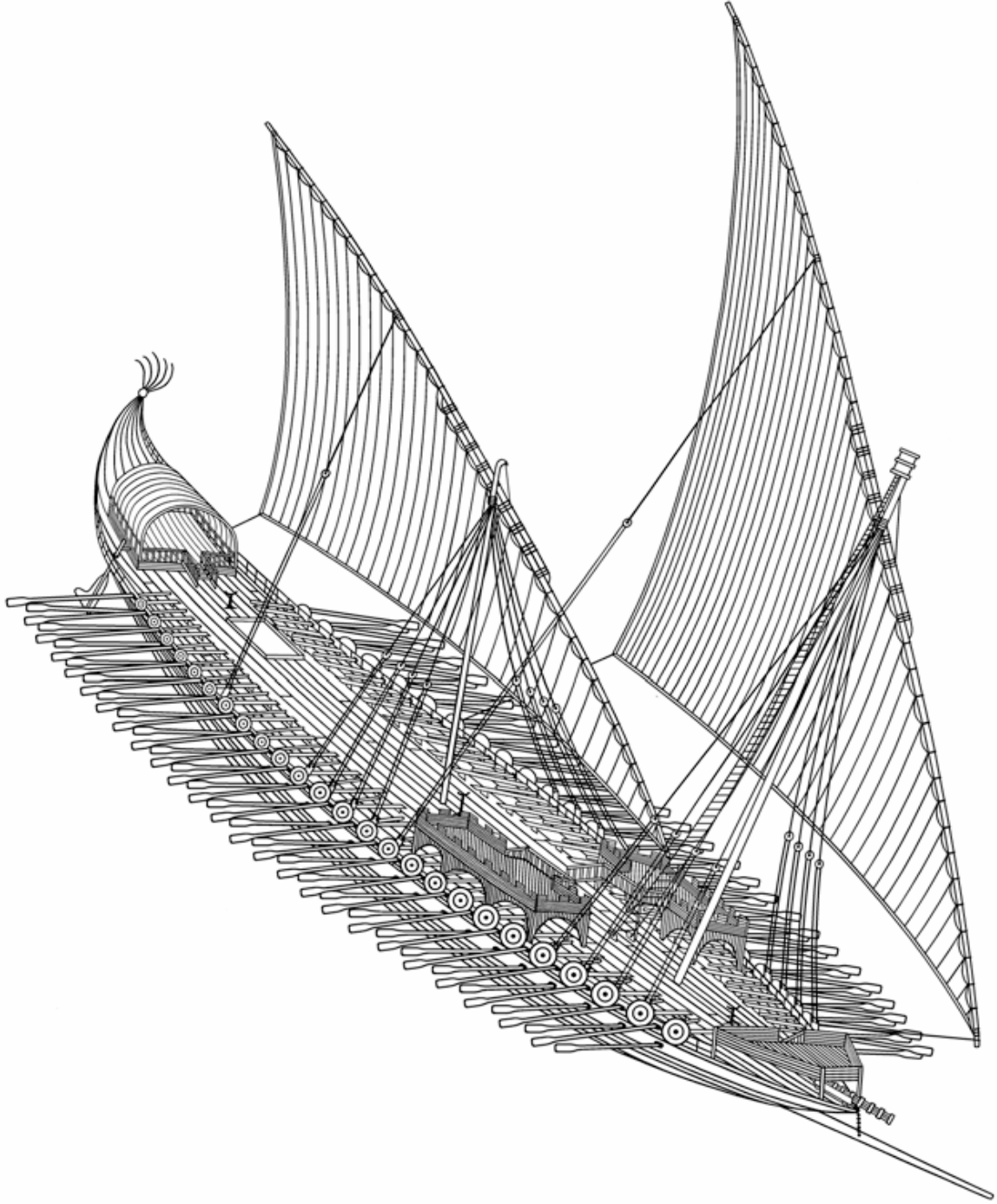

Fig.3: Bir dromonun rekonstrüksiyon çizimi(J.H.Proyor'dan)

KAYNAKÇA

- APAK, Adem (2009). "Emeviler Döneminde Anadolu'da Arap-Bizans Mücadelesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 18.2, s.95-122.
- ASLAN, Erdoğan (2015). "2014 Yılı Knidos Sualtı Araştırmaları'nda Elde Edilen İlk Bulguların Değerlendirmesi", *Mediterranean Journal of Humanities*, S. 1, s.101-123.
- ATÇEKEN, İsmail Hakkı (2005). "Endülüs'ün Fetih Süreciyle İlgili Farklı Görüşlere Eleştirel Bir Yaklaşım", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 19, s.17- 30.
- BİLGİN, Feridun (2014). "İkinci Endülüs: Girit İslâm Devleti'nin Kuruluş ve Yıkılış Süreci (827-961)", *History Studies*, S. 6.6, s.1-16.
- BOZALIOĞLU, Tuğçe Müge SAKARYA (2014). "De Re Militari'ye Göre X. Yüzyılda Bizans Sefer Organizasyonları Hakkında Bazı Notlar", *Tarih Okulu Dergisi*, S. 18., s. 223-233.
- GÜNSENİN, Nergis (1996). "1994 Yılı Marmara Adaları Sualtı Araştırması", *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 357-373.
- GÜNSENİN, Nergis (2010). "Introduction to the Shipwrecks at Yenikapı (Istanbul). The Byzantine Harbour Through History", *Varia Anatolica*, S.20.1, s. 107-108.
- KOCABAŞ, Ufuk (2012). "Yenikapı Batıkları Projesi", *15.Sualtı Bilim Ve Teknoloji Toplantısı Bildiriler Kitabı*, ed: Akın Savaş Toklu, s.39-47

- KOCABAŞ, Ufuk (2015).. "The Yenikapı Vyzantine-Era Shipwrecks, İstanbul, Turkey: a Preliminary Report and Inventory of the 27 Wrecks Studied by Istanbul University", *International Journal of Nautical Archaeology*, S.44.1, s. 5-38.
- LEMERLE, Paul (1994). *Bizans Tarihi*, İstanbul:İletişim Yayınları.
- OSTROGORSKY,Georg (2015). *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- PRYOR, John H.,and E. M. JEFFREYS (2006). *The Age of the Dromon. The Byzantine Navy ca. 500-1204*.Leiden: Brill Academic Pub.
- TOKUŞ, Ömer (2014). "Fâtımiler İle Sicilya Ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler", *Tarih Dergisi*, S.59, s. 27-55.
- UÇAR, Şahin (2007). *Arapların Anadolu Seferleri*, İstanbul: Domino Yayınları.
- VAN DOORNINCK, Frederick ,H. (1998). "Yassıada Wrecks",*Encyclopedia of Underwater and Maritime Archaeology*. ed.by J.P.Delgado, Yale University Press, s. 469-471.
- VASILIEV,Alexander,Alexandrovich (1943). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. çev:Arif Müfid Mansel, cilt I, Ankara: Maarif Matbaası.